

ÂYETLERİ YORUMLAMADA DÜŞÜLEN HATALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Muhammed AYDIN**

Summary

In every era there are some people misunderstand or misinterpret the Qur'anic verses. We know that these misunderstandings and errors in the interpretation of the Qur'anic verses are found in exegesis greatly. However, we observe that during the time of the Prophet, he himself corrected these errors, whereas in the time of companions these errors are corrected by the scholars. Here we try to show that these errors can be corrected in the light of the examples which were shown by the Prophet.

Giriş

Geçmişten günümüze Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetleri bazı kimseler tarafından yanlış anlaşılmiş ve hatalı bir şekilde yorumlanmıştır. Bu yanlış anlama ve yorumlamalar, Hz. Peygamber (s.a.v)'in asrı dahil, o zamandan günümüze kadar değişik dönemlerde görülmüştür. Ancak bu yanlış anlamalar, Yüce Allah'ın lütfu olarak, Tefsir kitaplarında ve günümüzde yapılan Kur'ân çalışmalarında sık sık rastlandığı gibi, Asr-ı saadette Hz. Peygamber tarafından, Sahabe devrinde ise, onların önde gelen alimleri tarafından giderilmeye çalışılmış ve günümüze kadar durum aynı minval üzere devam edegelerek ortada gözüken yanlış yorumlar erbabınca düzeltilmeye çalışılmaktadır.

* SAÜ. İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr.

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber'in en önemli görevlerinden birisi, anlaşılmasayan âyetlerin mânalarını açıklamaktır. Bu hususta Allah Teâlâ () (*“İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana bu Kur'an'ı indirdik.”*¹ buyurmuştur. Bu âyet Hz. Peygamber'in yanlış anlama ve yorumları düzeltme yetkisini de ihtiva etmektedir. Bu görev ve sorumluluk, Hz. Peygamber'in vefatından sonra derin ilim sahiplerine bazen tebliğ, bazen de Kur'an ve sünnet ışığında yorum yapma şeklinde intikal etmiştir.

Bu çalışmada, Hz. Peygamber ve sahabe döneminden seçilmiş muhtelif örneklerle tefsir sahasında yapılabilen bazı hataların, erbabı tarafından düzeltilmesinin gerekliliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Muhtelif tefsir ve hadis kitaplarında yanlış anlamaların düzeltildiğine dair örnekler bulunduğu gibi bu konuda Salah Halidî'nin *Tasvîbât fî Fehmi ba'dî'l-Âyât* adlı eseri gibi müstakil eserler de mevcuttur. Burada konuyu hem Tefsir hem hadis hem de konumuza ışık tutacak küçük büyük diğer kaynaklara da müracaat ederek incelemeğe çalışacağız. Ancak yapılan düzeltmelere dair örneklerle geçmeden önce çalışmamızın ana noktalarını oluşturan birkaç konu üzerinde durmak istiyoruz:

a. Kur'an'ı Gereği Gibi Düşünmenin Zorunluluğu

Allah Teâlâ Müslümanlara, Kur'an âyetlerini, yanlışlığa düşmeden doğru bir şekilde anlayıp gereği gibi düşünmelerini emretmektedir.

Bu çerçevede Cenab-ı Hak Nisâ sûresinin 82. âyetinde: *“Halâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı”*, Muhammed sûresinin 24. âyetinde: *“Halâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?”*, Sâd sûresinin 29. âyet-i kerîmesinde de: *“(Resûlüm! Bu Kur'an), âyetlerini gereği gibi düşünsünler, akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır”* buyurmaktadır.

¹ Nahl, 16/44.

² Bu eser, 1987'de Dimaşk'ta Daru'l-Kalem tarafından basılmıştır.

Bu âyetlerden anlaşıldığına göre Kur'ân, birçok hikmetlerin yanında, içeriğini gereği gibi düşünüp doğru anlam çıkarma, bilgi ve öğüt edinme gibi yüce gayeler için indirilmiştir. Bu sonuçları elde edebilmek amacıyla Kur'ân'ı düşünmek, insanda; öncelikle bilgileri doğru olarak kavramaya yardımcı olan aktif ve enerjik bir aklın oluşmasını, daha sonra da faydalı ilim birikiminin meydana gelmesini sağlar.

Kur'ân'ı tedebbürün/düşünmenin sınırı yoktur. Kıyamete kadar, her türlü imkâna sahip akıllar bir araya gelse, Kur'ân'ın içindeki ilimleri, incelikleri ve âyetlerin taşımış olduğu mânaları bitirip tüketemez³. Yukarıda Sâd sûresinden zikrettiğimiz âyet-i kerîme de bu gerçeğe işaret etmektedir. Çünkü o âyette, Kur'ân'ın (mübârek) bir kitap olduğu haber verilmektedir. “Mübârek” kelimesi, bereket () kökünden gelir. Bereket ise lûgatte “artmak ve ziyadeleşmek” mânalarına gelir⁴.

Bu açıdan bakıldığında Kur'ân'ın bereketi, ilâhî hayır ve iyiliklerin bulunabileceği her şeyi kapsar. Dolayısıyla Kur'ân; kaynak itibarıyla bereketli bir kitap olduğu gibi, getirdiği mesaj, taşıdığı mânalar, içerdiği bilgi ve olgular açısından da devamlı olarak çoğalan ve açılım sağlayan bir kitaptır.

Öğüt alabilmek, doğru anlam çıkarıp sağlam yorumlara gidebilmek ve faydalı neticeler elde edebilmek için Kur'ân'ı, gereği gibi düşünmeyi bizlere emreden Cenab-ı Hak, bu taleplerin yerine getirilmesi için Kur'ân'ın herhangi bir zorluk taşımadığını haber vermektedir. O'nun okunması, öğretilmesi ve ezberlenmesi; anlaşılması, ders alınması ve içindekilerle amel edilebilmesi bugüne kadar kolay olduğu gibi, kıyamete kadar da bu kolaylık, tahaddî/mezdan okumak derecesinde devam edecektir. Nitekim Kamer sûresinin 17. âyet-i kerîmesinde yüce Allah (c.c) kasem ederek şöyle buyurmaktadır: ()

(... “*Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı, öğüt alınsın diye kolaylaştırdık...*”

Âyette geçen ve bizim “öğüt alınsın diye” şeklinde tercüme ettiğimiz zikir kelimesi; ezberleme, düşünme, anlama ve öğüt alma mânalarına da

³ Bkz. Kehf, 18/109; Lokman, 31/27.

⁴ Feyrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-mubîd*, s. 1204, Beyrût 1986. Feyrûzâbâdî, Fîrûzâbâdî olarak kesre ile de okunabilir. (Bkz. Feyrûzâbâdî, *Besâir Zevî't-Jemyz*, I,20)

gelmektedir⁵. İçerdiği zengin mânalardan dolayı bu âyet Kamer sûresinde dört kere tekrar edilmiştir⁶. Bu tekrarların, Nûh (a.s), Hûd (a.s), Salih (a.s) ve Lût (a.s)'un kavimlerini konu edinen kıssaların⁷ akabinde geldiğini görmekteyiz. Ebussuûd Efendiye (ö. 951/1544) göre, bu sûrede geçen kıssalardan her biri, müstakil olarak, insanları kötülükten alıkoyabilecek yeterlilikte bir öğüt vericiliğe sahiptir⁸. İnsanların söz konusu edilen nimetin şükrünü eda etmekte zaafa düşmemeleri gerektiğini vurgulamak için bu âyetin tekrar edildiği söylenebilir⁹.

b. Kur'ân'ı Yorumlamada Gerekli Olan İlimler

Yukarıda belirtildiği üzere Kur'ân'ın düşünülmesinin ve anlaşılmasının kolay kılınması onun hiçbir zaman gelişigüzel, ölçsüz ve kuralsız bir şekilde Kur'ân'ın mânaları hakkında konuşmanın serbest olması demek değildir. Bu saha, yani Kur'ân'ın anlam ve yorumlarıyla uğraşmak, gerekli bilgiden yoksun olanlar için açık bir saha değildir¹⁰. Bilakis, tefsir yapabilmek için göz önünde bulundurulması gereken şartlar ve erbabı tarafından bilinmesi gereken bazı ölçü ve kurallar vardır. Suyûtî (ö.911/1505) el-İtkan'da tefsir yapmak isteyenlerin bilmesi gereken onbeş ilim saymaktadır¹¹.

Muhammed Hüseyin Zehebî (ö.1977) konuyla ilgili bilgi sunduğu yerde, rivâyetlerle yetinmeyip anlam dairesini genişletmek sûretiyle Kur'ân'ı tefsir etmek isteyen kimselerin, Kur'ân'ın ruhuyla çatışan hatalara düşmeden kabul edilir bir şekilde tefsir edebilmeleri için Suyûtî'nin zikrettiği bu ilimlerle donatılmalarının gerekliliğini bir kere daha vurgulamıştır¹².

⁵ “Zikir” ile ilgili daha başka mânalar da zikredilmiştir. Bkz. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Beyrût 1981, XXIX, 43; Halidî, Salah, *Tasvîbât*, s.14.

⁶ Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

⁷ Kamer sûresinde, Nûh (a.s)'un kavminin kıssası (9-16), Hûd (a.s)'un kavminin kıssası (18-21), Salih (a.s)'in kavminin kıssası (23-31), Lût (a.s)'un kavminin kıssası (33-39) âyetleri arasında geçmektedir.

⁸ Bkz. Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, Beyrût ts, VIII, 170.

⁹ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Beyrût 1992, V, 181.

¹⁰ Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l müfesssîrîn*, Kahire 1985, I, 253.

¹¹ Suyûtî, Celâluddîn, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1985, IV, 185.

¹² Zehebî, *a.g.e*, I, 253.

Burada bu ilimlerin en önemlileri yanında günümüzde doğru yorum yapabilmek için lüzumlu sayılan diğer ilimlerden de bazıları zikredilecektir:

1. Lûgat ilmi: Bu ilimle kelimelerin dilde ifade ettiği mânalar bilinir. Kullanımı nadir olan kelimelerin Kur'ân'da taşıdıkları anlamlar anlaşılır. Kur'ân tefsiriyle uğraşan kimsenin Kur'ân'daki bir kelimenin, birden fazla mâna taşıyabileceğini, kelimenin şüirde ve nesirde hangi mânalara geldiğini, âyetin nazil olduğu dönemde kelimenin kullanıldığı anlam alanlarını ve bunu etkileyen faktörleri gözönünde bulundurması gerekmektedir. Suyûtî'nin naklettiğine göre Mücahid (ö. 101/719), Arap dilini iyi bilmeyen kimsenin Kur'ân'ı tefsire kalkışmasını yanlış olarak değerlendirmiş hatta haram olarak nitelemiştir. İmam Malik (ö.179/795) de aynı noktaya temas ederek Kur'ân'ı tefsir etmede az Arapça bilgisini yeterli görmemiştir¹³.

2. Sarf ve Nahiv ilmi: Mâna, farklı îrablara göre değişeceği gibi kelimelerin türeyişi ve sigalarına göre de değişeceğinden nahvin ve sarfın iyi bilinmesi gerekmektedir.

Bu iki ilmin tefsirci için önemini bir örnekle açıklamaya çalışalım:

Yüce Allah İsrâ sûresinin 71.âyet-i kerîmesinde (...) “O (mahşer) gününde, insan topluluklarından her birini imamlarıyla (önderleriyle) birlikte çağıracağız.” buyurmaktadır.

Lûgatte (imâm) kelimesi, ister hidâyet, isterse sapıklıkta olsun, başkalarının kendisine uyduğu kimsedir. Bu bağlamda nebî, ümmetin imamı, namazda kendisine uyulan kimse de, cemaatin imamıdır. Tabî ki âyet kıyamet gününden bahsetmektedir.

Âlimler buradaki “imam” kelimesinin ne anlama geldiği hususunda bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimine göre her ümmetin imamı, kendi peygamberidir. Buna göre insanlar, “Ey Mûsa'nın, ey İsa'nın ve ey Muhammed'in ümmeti” diye çağrılır. Kimine göre imam, her peygambere indirilen kitaptır. Buna göre de, “Ey Kur'ân, ey Tivrât, ey İncil ehli!” diye çağrılır. Kimilerine göre de “imam”, herkese verilecek olan amel defteridir.

¹³ Suyûtî, *a.g.e.*, IV, 185.

Amel defterine de “imam” denilir. Çünkü insan kendisini cennete veya cehenneme götürecektir amel defterinin peşinden gider¹⁴.

Naklettiğimiz bu görüşlerin hepsi doğruluk açısından ihtimal dahilindedir. Temas etmek istediğimiz meseleyle doğrudan ilgili olmadığından müfessirler arasındaki yapılan tercihleri burada ele almayacağız. Ancak bazı itikak bilgisi olmayan kimseler, âyette geçen () ifadesindeki (imam) kelimesini, anne mânasındaki (ümm) kelimesinin çoğulu olarak değerlendirmişlerdir.

Bu değerlendirme neticesinde tabii ki âyetin mânası “Annelerinin adıyla çağıracağız.” şeklinde olacaktır. Böyle bir mâna yanlışdır. Bu yanlışlığa sarf ilmini bilmemek sebep olmuştur. Çünkü anne anlamındaki kelimesinin çoğulu, (ümmehât) gelir. Hiçbir zaman bu kelimenin çoğulu (imam) olarak gelmez.

Bu meseleye tefsirinde yer veren Zemahşerî (ö. 538/1143), “imam” kelimesini, “ümm” kelimesinin çoğulu olarak değerlendirerek, kıyamet gününde insanların annelerinin adlarıyla çağırılacaklarını söylemeyi tefsire sokulmuş bid’atlardan saymıştır¹⁵.

3. Belâgat ilmi: Bu ilim sayesinde Kur’ân’ın i’câz yönleri ortaya çıkar. Anlatım üslûbundaki güzellikler gözler önüne serilir. Kur’ânî mânaların değişik ifadelerle anlatımındaki incelikler ortaya çıkarılır.

4. Kıraat ilmi: Bu ilim sayesinde Kur’ân’ın okunma şekilleri öğrenilir. Bilindiği gibi tevâtür yoluyla gelen kıraatlerin hepsi Allah kelâmıdır. Dolayısıyla Kur’ân tefsiriyle uğraşan kimsenin bu yolla gelen kıraatlerin hepsinin bağlayıcı olduğunu, ancak aralarından birisini tercih etme şansının olabileceğini bilmesi gerekmektedir.

5. Kelâm ilmi: Bu ilim, Kur’ân ve sünnetten hareketle inanç esaslarını ve İslâm düşünce tarzını kapsamlı bir şekilde ele alır. İnsan ve görevini, hayat ve konumunu, evren ve âhret gibi konuları bütün yönleriyle inceler.

6. Fıkıh Usûlü ilmi: Bu ilim, Kur’ân’daki ve genel olarak İslâm’daki temel ilkelerin belirlenmesi ve bunların bir bütünlük içinde ele alınıp değerlendiril-

¹⁴ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, XXI, 18; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, Beyrut 1980, III, 86; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Saifetü’l-Teftâsîr*, Beyrût 1981, II, 169; Ateş, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, İstanbul 1988, III, 1542;

¹⁵ Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Kahire, ts. II, 459.

mesiyle ilgilenir¹⁶. Kur'ânî delillerden nasıl istifade edileceğini gösterdiği gibi âyetlerden nasıl hüküm çıkarılabileceğini de öğretir.

7. Sebeb-i nüzûl ilmi: Bu ilim sayesinde âyetlerin hangi konuda, kim hakkında ve ne zaman indiği öğrenilirken, nüzûl anındaki atmosfer de keşfedilmiş olur. Böylece inen âyetler ışığında problemlerin nasıl çözüldüğü anlaşılmış olur.

8. Nâsîh-Mensûh ilmi: Bu ilim sayesinde aynı konuyla ilgili farklı hükümler taşıyan âyetler arasında bir çelişkinin olmadığı ortaya çıkar.

9. Tarih ilmi: Kur'ân tefsiriyle uğraşmak isteyen kimsenin geçmiş milletlere ait bilgi sahibi olması gerekir. Tarih bilgisi ışığında Kur'ân kıssaları daha iyi değerlendirilir ve değişmeyen sünnetullah çerçevesi içinde âyetlerden sağlam ölçüler üzerine oturtulabilecek dersler çıkartılır.

10. Hadis ilmi: Bu ilim sayesinde Hz. Peygamber başta olmak üzere sahabe ve tabiînin Kur'ân tefsiri tespit edilir. Hz. Peygamber'in müphem ve mücmel âyetleri nasıl tefsir ettiği öğrenilir. Ancak O'nun bu konularla ilgili sınırlı tefsirini bizlere aktaran sahîh rivâyetlerin zayıf ve mevzû olanlardan ayırt edilmesi gerekmektedir.

11. Siyer ilmi: Hz. Peygamber'in hayatını her yönüyle ele alan bu ilim, tefsirci için oldukça büyük önem arz eder. Çünkü Hz. Peygamber, Kur'ân'ın pratikteki bir tercümanı konumundadır. Onun sağlam kaynaklar vasıtası ile bize ulaşan hayatının her safhası Kur'ân'ın en doğru tefsiridir. Dolayısıyla Kur'ân'ın tefsirinde Hz. Peygamber'i devre dışı bırakmak birçok yanlışların temelini oluşturmaktadır.

12. Ricâl ilmi: Bu ilimin burada özellikle vahyin inişine şahit olan sahabenin hayatlarını incelikleriyle ortaya koyan yönünü kastediyoruz. Çünkü onların hayatı Kur'ân'ın yaşanılabilirliği hususunda bizim için pratikte geçerli olan en canlı örnektir¹⁷.

13. Tabiî ilimler: Bununla geniş anlamda yaşadığımız evrendeki gerekli ilimler kastedilmektedir. Âyetlerin günümüze ışık tutmasını sağlamak açısından bu ilimlerden genel de olsa bilgi sahibi olmak faydalı olur kanaatindeyiz.

¹⁶ Paçacı, Mehmet, *Kur'ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, Ankara, 2000, s.33

¹⁷ Halidî, *a.g.e.*, s.25.

Astronomi, arkeoloji, jeoloji, botanik ve tıp ilmi gibi ilimleri bu bölümde değerlendirebiliriz.

14. Sosyal bilimler: Bu isimle burada kastettiğimiz ilimler ise bizzat bizim yaşamımızla ilgili ilimlerdir. Bu ilimler arasında psikoloji, sosyoloji, siyaset, ekonomi, dâvet ve diyalog için gerekli olan iletişim sayılabilir.

15. Dinler tarihi: Kur'ân'ın sıkça üzerinde durduğu Yahûdî ve Hıristiyanlar gibi din mensuplarının inanç ve yaşam sistemlerine vakıf olup; onlardan bahseden âyetleri yanlış yorumlamamak için inandıkları, önem verdikleri ve üzerinde durdukları noktaları iyi bilmek gerekmektedir. Ancak bu bilgiler sayesinde onları tahlil eden âyetler, hatalara sebebiyet vermeden anlaşılabilir olur. Bu açıdan da Dinler tarihinin de tefsirde önemli yeri bulunmaktadır.

Burada Kur'ân tefsiri yapmak isteyen kimse için gerekli bazı ilimleri zikrettik. Bir tefsircinin ihtisas seviyesinde bu ilimlerden aynı derecede haberdar olması beklenemez. Dolayısıyla bu ilimlerden bir tefsirci için bundan şu kadarını, şundan bu kadarını bilmesi gerekmektedir gibi ölçüleri tespit etmek noktasında değiliz. Ancak, âyetlerin yorumunda sağlam ve doğru neticelere varabilmek için bir müfessirin bahsedilen ilimlerden nasıbdar olması gerekmektedir.

Bu ilimlerin yanısıra bir müfessir, âyetlerin taşıdığı ince noktaları keşfedebilmek, faydalı ve geçerli yorumlar yapabilmek için şu özellikleri de taşımalıdır:

1. Âyetlerin taşıdığı uzak ve yakın anlamları yakalayabilecek keskin bir zekaya sahip olmalıdır¹⁸.

2. Pratikte Kur'ân'a uygun bir hayat yaşamaya çalışıyor olmalıdır. İnancıyla ve yaşamıyla Kur'ân arasında sağladığı uyum, tefsircinin ilmini ve anlama gücünü kuvvetlendirir.

Suyûtî, Ebû Talip et-Taberî'nin şöyle dediğini nakletmektedir: “Müfessirde aranan ilk şart, inancının sağlam olması ve dinin esaslarına bağlı kalmasıdır. İnancı hususunda yara almış bir kimseye dünya işlerinde güven duyulmazken, din hususunda nasıl güven duyulur? Ayrıca dünya işleri hakkında verdiği

¹⁸ Halidî, *a.g.e.*, s.26.

bilgilere, dînen güven duyulmazken, Allah'ın kelâmı hakkında verdiği bilgilere nasıl güven duyulur?"¹⁹

3. Zekasını zinde tutabilmesi için fikir jimnastiği yapmalıdır. Bu da âyetleri iyiden iyiye düşünme sayesinde elde edilebilir.

4. Ön yargılı olmamalıdır. İlimde sağlıklı sonuçlara varmanın temel şartlarından birinin objektiflik ilkesi olduğu tartışmasız kabul edilen bir husustur. Kur'ân'ın kendi bütünlüğü içinde anlaşılmasının vazgeçilmez esaslarından birisi, belki de en önemlisi, Kur'ân'a önyargısız yaklaşımdır²⁰.

Mevdûdî, Kur'ân'ı açık ve tarafsız olarak okumayı, Kur'ân'ı anlamanın birinci şartı olarak görmekte ve şöyle demektedir:

“Kur'ân'ın vahiy olduğuna inansın ya da inanmasın, bir kimse mümkün olduğu kadar, onun lehinde veya aleyhinde sahip olduğu önyargıların tümünden zihnini temizlemeli, önceden edindiği tüm fikirleri yok etmeli ve bundan sonra sadece anlamak amacıyla ona yaklaşmalıdır. Kendi önyargıları ile Kur'ân'a yaklaşan kimseler, satırlar arasında kendi düşüncelerini okurlar ve bu nedenle Kur'ân'ın iletmek istediği mesajı kavrayamazlar”²¹.

Burada önyargılı olunmamalı demekle, Kur'ân'ı yorumlayanların, kendilerinin veya görüşlerini benimsedikleri önceki âlimlerin fikirlerini esas alarak değil, Kur'ân'ı, Kur'ân'ın düşünce sistemi içinde anlamaları gereği kastedilmektedir. Ancak bu tavır, önceki âlimlerin tefsir ve yorumlarından hiç yararlanılmaması anlamına gelmemektedir. Doğal olarak Kur'ân'ı kendi bütünlüğü içinde anlarken öncekilerin birikiminden istifade etmemek de, onların her söylediklerinin daha başından bir kenara atılması demektir ki, böyle bir tutum da önyargılı davranmaktır²².

c. Kur'ân'ın Yanlış Yorumlanmasına Sebep Olan Faktörler

Yukarıda bir müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimlerden ve sahip olması gereken özelliklerden bahsettik. Şimdi de Kur'ân'ın yanlış yorumlanmasına ve kendi

¹⁹ Suyûtî, *a.g.e*, IV, 174.

²⁰ Albayrak, Halis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine* İstanbul 1993, s.58.

²¹ Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tejhimu'l-Kur'ân* (terc.Muhammed Han Kayani ve Arakadaşları), İstanbul 1996, I, 35.

²² Albayrak, *a.g.e*, s.58.

bütünlüğü içinde anlaşılmasına engel olan bazı faktörleri zikretmeye çalışacağız. Bu faktörler başlıca beş maddede toplanabilir:

1. Tefsir için gerekli olan ilimleri öğrenmeden, akıl, mal, can, nesil ve dini koruma gibi zarurat-i diniyyeyi ve makasid-i şer'iyyeyi bilmeden Kur'ân'ı tefsire kalkışmak. Bu noktada cahil olan kimse Kur'ân tefsiriyle uğraşırsa düzeltilmesi mümkün olmayan yanlışların içine düşebilir.

2. Vahyin açıklık getirmedeği ve Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği gayb ile ilgili konularda yorum yapmak.

3. Kişinin âyetlere kendi istek ve arzularından hareketle bakması, sahip olduğu mezhep ve ideoloji çerçevesinde âyetleri değerlendirmesi.

Bir kısım müfessirler, tefsiri, mezhebî tartışmaları için, özellikle kelâm alanında bir araç olarak kullanmışlardır. Kur'ân'da yer alan bazı ibareler üzerinde çekişip durmuşlardır. Özellikle de, yüce Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, kelâmı, inişi, Arşa istivası hakkında yoğun tartışmalara girmişlerdir. Bir kısmı, bunları reddetmiş ve tevil yönüne gitmişken, bir kısmı da ispat etmiş ve olduğu gibi kabul etme yolunu tercih etmiştir²³.

Meselâ sırf mezhebî bir taassubla Zemahşerî, (...) “Allah Mûsa'ya konuştu.”²⁴ âyetini, ‘O’nu kudretinin pençeleriyle yaraladı’ şeklinde yorumlamıştır²⁵.

Sonra Zemahşerî kendi içinde çelişkiye düşerek: (... “Mûsa tayin ettiğimiz vakitte (Tur’a) gelip de Rabbi onunla konuşunca...”²⁶ âyetini tefsir ederken “Allah onun etrafında bulunan şeylerden yarattığı bir konuşmayı, bazı sözleri ve sesleri ona işittirdi”²⁷ demiştir.

4. Kişinin, delillerden yoksun bir şekilde yaptığı tefsirin, Allah'ın bizzat muradının olduğunu söylemesi.

5. Âyetlerin yorum ve tefsirinin isrâiliyyat olarak bilinen haberler üzerine bina edilmesi.

²³ Derveze, İzzet, *Kur'ânul-Mecîd*, (trc. Vahdettin İnce), İstanbul 1997, s.214-215.

²⁴ Nisâ, 4/164.

²⁵ Zemahşerî, *a.g.e*, I, 582.

²⁶ A'raf, 7/143.

²⁷ Zemahşerî, *a.g.e*, II, 111.

Tefsire girmiş olan Yahûdî, Hıristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine ve gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygamber'e, sahabe ve daha sonraki nesillere izafe edilen her türlü haber, isrâiliyyat kelimesinin mânası içine girer. Daha geniş anlamıyla İslâm'a yabancı olan her şey bu kelimenin bünyesinde mütalaa edilebilir²⁸.

d. Kişisel Görüşle Kur'ân'ı Tefsir Etmenin Yasaklanması Meselesi

Doğru anlamak, sağlam ve hüsnü kabul görecekt neticelere varmak için gerekli ilmî verilerle donatılmayan kişiler tarafından âyetlere mâna verilmesinin ve ilmî bir dayanağı olmadan âyetleri tefsir etmeğe kalkışmanın yasaklığı hakkında, Hz. Peygamber'den birtakım hadisler nakledilmiştir.

Bu hadislerden bir tanesinde Hz. Peygamber: “*Kim kendi görüşüne dayanarak Kur'ân hakkında konuşursa, söylediğinde isâbet etmiş olsa bile, hata yapmıştır*”²⁹, bir başka rivâyette de, “*Kim kendi görüşüne dayanarak veya bilgisi olmadan Kur'ân hakkında konuşursa, cehennemden kendisine yer edinsin*”³⁰. Buyurmaktadır.

Gazâlî (ö. 505/1111) bu rivâyetlerde geçen yasağı, kişisel görüş, arzu ve isteklere uygun düşecek şekilde yapılan tefsire hamletmiştir³¹. Başka bir yerde de bu noktaya işaret ettikten sonra âyetle ilgili rivâyetlere hiç müracaat etmeden Arapça'nın sadece zahirî anlamıyla yetinip tefsire kalkışan kimsenin hadisteki tehdite muhatap olacağını söylemiştir³².

İbn Atiyye (ö. 542/1147) hadisteki yasağı, âlimlerin söylediklerini gözardı ederek gerekli ilimlerden yoksun bir şekilde kendi salt görüşünü ön plâna çıkaran kimselere hamletmiştir. Lûgatçıların, Kur'ân'ın kelimelerini tefsir etmelerini, nahivcilerin Kur'ân'ı nahiv yönünden ele almalarını, fıkıhçıların Kur'ân'ın mânalarını tefsir etmelerini bu yasağın içine almamaktadır. Bu

²⁸ Aydemir Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara 1979, s. 6-7.

²⁹ Ebu Dâvûd, *Sünen*, (thk. Muhyittin Abdulhamit), III,320 (hadis no:3652). Burada olduğu gibi ileride de hadis kaynaklarını verirken cilt, sayfa ve hadis numaralarını vereceğiz. Kitap ve bablarını yazmayacağız. Bilgisayar ortamında verilen kaynaklarda da hadislerin yerini ancak bu şekilde göstermek mümkün olmaktadır.

³⁰ Tirmizî, *Sünen*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri), V,199 (hadis no:2950).

³¹ Bkz. Gazâlî, Ebû Hamid, *İhyân ulûmi'd-dîn*, Mısır, ts, I, 292

³² Gazâlî, *a.g.e*, I, 294.

alanlardaki mânaları ortaya çıkarmaya çalışanların, kendi görüşlerini söyleyip de yerilen gruba girenlerden olmayacaklarını vurgulamıştır³³.

Kurtubî (ö. 671/1272) de İbn Atiyye'nin söyledikleriyle örtüşecek şekilde, Kur'ân'ın nakle dayalı tefsirini bırakıp, okuduğu âyetlerin mânalarını sadece Arapça ifadenin ilk görünümünden hareketle çıkarma yoluna gidenin yanlışlarının çoğalacağını ve dolayısıyla Kur'ân'ı kendi görüşüne göre tefsir etmesinden ötürü yerilen grubun içerisine gireceğini söylemiştir³⁴.

Naklettiğimiz bilgilerin doğruluğunu onaylayan bir örnek zikrelelim:

Allah Teâlâ İsrâ sûresinin 59.âyetinde (... ..) “*..Biz Semûd'a, gerçeği gösteren bir mucize olarak dişi deveyi verdik, onun sebebiyle zâlim oldular...*”³⁵ buyurmaktadır. Âyette belirtildiği gibi, Allah (c.c), Semûd kavmine açık bir mucize olarak dişi deveyi vermiş, onlar Allah'a karşı gelerek inkârla mukabele etmişler ve zulmedenlerden olmuşlardır.

Görüldüğü gibi bu âyet-i kerîmedeki () lâfzına “gerçeği gösteren bir mucize” mânası verilmiştir. Burada bu mâna itibariyle bir hazif, yani zikredilmeyen bir şeyin olduğu anlaşılmaktadır. Binâenaleyh () lâfzı, zikredilmemiş mahzûf mevsûf olan () lâfzının sıfatı konumundadır. Bu şekilde olan hazif, Kur'ân'da oldukça çoktur. Durum böyle iken () lâfzını ibâredeki görünümüyle değerlendiren kimse, âyette bahsi geçen devenin, “gören” bir deve olduğunun haber verilmesinin istendiğini zanneder. Dolayısıyla Salih (a.s)'in kavmi Semûd'un neden zâlim konuma düştüklerini bilemez³⁶.

Burada her şeyden önce âyetleri tefsir edecek kimsenin, yanlışlardan korunması için öncelikli olarak Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri yönünü kullanması gerektiğini vurgulamak gerekir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri denildiğinde, Kur'ân'ın müfred lâfızlarının, terkiplerinin ve ifadelerinin, Kur'ân'ın bütünlüğü içinde diğer ilgili Kur'ân pasajlarının yardımıyla açıklanması; buna ilaveten Kur'ân'daki konuların, muhataplarının zihinlerine yerleştirmeğe çalıştığı

³³ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, Katar 1977, I, 29.

³⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire 1952, I, 34.

³⁵ İsrâ, 17/59.

³⁶ Bkz. Kurtubî, *a.g.e*, I, 34; Nisâbü'rî, *Garaibu'l-Kur'ân*, Kahire 1962, I, 57.

kavramların terkîbi bir yaklaşımla Kur'ânî bütünlük içerisinde incelenmesi kastedilmektedir³⁷.

İzzet Derveze de bu noktaya işaret ederek şöyle demektedir: “Kur'ân mesajının boyutlarını, işaret ettiği olayları, telkinlerin, hatta âyetlerinin indiği atmosferi ve âyetlerin birbirleriyle ilintisini anlamanın en üstün, en sağlam ve en güvenilir yolu, Kur'ân'ın bir kısmını diğer bir kısmıyla irtibatlandırmaktır. Kuşkusuz, bu da dil, nesnel karşılık, münâsebet, üslûp, hüküm, konum ve açıklama sınırları içinde gerçekleştirilmesi gereken bir durumdur”³⁸.

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin yanında rivâyet yoluyla gelen tefsirleri de dikkate almanın lüzumu unutulmamalıdır. Daha sonra, Arap dilinin yapısına ters düşmeyecek şekilde anlam ve düşünce sahası genişletilebilir. Ancak bilmeliyiz ki âyetler arasında, anlaşılması sadece nakillere dayanan kısım, azımsanmayacak kadar çoktur.

İbn Kesîr (ö. 774/1372), insanın herhangi bir mesnede dayanmadan sırf kendi görüşüyle Kur'ân'ı tefsir etmesinin haram olduğunu söyleyip, yukarıda zikrettiğimiz iki hadiste belirtildiği gibi, kendi görüşüyle Allah'ın kitabı hakkında söz söyleyen kimsenin isâbet etse bile hata yapmış olacağını şöyle açıklamıştır: “O kimse, görevi olmayan bir şeyi üstlenmiş, bilgisi olmadığı bir konuda konuşmuş, aynı zamanda takip edilmesi gereken metodun dışına çıkmıştır. O, hakikatte mânâ bakımından isâbet etmiş olsa bile, kesin olarak hata yapmış olur. Çünkü usûlüne uygun hareket etmemiştir. Bu davranışıyla o, bilgisi olmadan, insanlar arasında hükmedip de cehennemlik olan gibidir...”³⁹.

Suyûtî'nin İtkan'ında zikredildiğine göre Mâverî (ö. 450/1058), bazı tasavvufcuların yukarıdaki yasakla ilgili hadisi zahirine göre algıladıkları için kendi içtihatlarıyla Kur'ân'a mânâ vermekten kaçındıklarını belirtmiş ve şöyle bir itirazda bulunmuştur: “Bu tutum ile Kur'ân'ı tefsir edip, hüküm çıkarmakla emrolduğumuz dairenin dışına çıkmış oluruz. Çünkü Allah (c.c) “*Onların arasından işin içyüzünü araştırıp çıkarırlar, onun ne olduğunu bilirlerdi*”⁴⁰ buyurmuştur.

³⁷ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân* (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara 1987, s.30-31; Albayrak, *a.g.e.*, s.43.

³⁸ Derveze, *Kur'ân-ı Mecîd*, s. 178.

³⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, I,6.

⁴⁰ Nisâ, 4/83.

Eğer yukarıda zikri geçen hadisi sahîh kabul edersek anlamı şöyle olur: “Kim Kur’ân’ı, lâfzından başka bir şeye müracaat etmeden kendi görüşüyle tefsir ederse, isâbet etse bile, bu tefsiri tesadüfî olacağından, tefsir etme usûlü hatalı olur”⁴¹.

Âyetleri yorumlama açısından selef âlimlerini incelediğimizde onlardan bir grubun, mevzuları hakkında bilgi sahibi olmadıkları âyetlerin tefsirinden sakınmış olduklarını görürüz.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ebubekir’e () “*mevve(ler) ve mer’â(lar)*”⁴² âyetinin mânası sorulmuş da; “Ben Allah’ın kitabı hakkında bilmediğim bir şeyi söylersem; hangi gök beni gölgelendirir ve hangi yer beni barındırır?” demiştir⁴³.

Enes b. Malik’in naklettiğine göre de, Hz. Ömer minberde, Hz. Ebubekir’in okuduğu bu âyeti okuyarak; “Meyvenin ne olduğunu biliyoruz, ancak () “mer’â nedir?” diye sormuş, daha sonra da bu kelimenin anlamını bilmesine gerek olmadığı kanaatine vararak: “Ey Hattâb’ın oğlu; bu tam bir zorlamadır, onu bilmemenden dolayı sana bir şey gerekmez.”⁴⁴ demiştir. Tabî ki burada Hz. Ömer’in bu sözü, o bitkinin şeklini, bizzat kendisini tanımak istemesine hamledilir. Yoksa bu âyeti okuyan herkes âyetin akışından onun otlak olduğunu anlar.

İbn Ebî Müleyke, İbn Abbas’ın, kendisine anlamı sorulan bir âyet hakkında söz söylemekten kaçındığını naklederek şöyle demiştir: “Eğer sizden birinize o âyet sorulsaydı, muhakkak ki onun hakkında bir şeyler söylerdi”.

Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm da İbn Ebi Müleyke’nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Adamın biri İbn Abbas’a “Bin yıl tutarında olan günü”⁴⁵ sorunca, İbn Abbas ona: “Elli bin yıl tutarında olan gün nedir?”⁴⁶ diye sordu. Adam da, ama ben sana, bana cevaplayasın diye sordum, dedi. Bunun üzerine İbn Abbas:

⁴¹ Suyûtî, *a.g.e*, IV, 183.

⁴² Abese, 80/31.

⁴³ İbn Kesîr, *a.g.e*, I,6.

⁴⁴ İbn Kesîr, rivâyetlerle ilgili olarak tefsirinin mukaddimesinde (I, 6), Hz. Ebubekir’den gelen rivâyetin munkatî olduğunu, Abese sûresinin tefsirinde de (IV, 474) Hz. Ömer’den gelen rivâyetin isnadının sahîh olduğunu söylemiştir.

⁴⁵ Secde, 32/5

⁴⁶ Meâric, 70/4.

“İkisi de Allah’ın kitabında zikrettiği iki gündür. Allah, onları daha iyi bilir” diyerek Allah’ın Kitab’ında bilmediği konularda konuşmayı hoş görmemiştir.

Saîd b. Müseyyib (ö. 94/712)’e Kur’ân’dan bir âyetin tefsiri sorulduğunda: “Biz Kur’ân hakkında bir şey söylemeyiz” derdi. Leys, Saîd b. Müseyyib’in, Kur’ân hakkında ancak malûm şeylerden söz ettiğini nakletmiştir. Yezîd b. Ebî Yezîd şöyle der: “Saîd b. Müseyyib, insanların en bilgini olduğu için helâl ve haram hususunda ona sorardık. Kendisine Kur’ân’dan bir âyetin tefsirini sorduğumuzda, sanki duymamış gibi sükût ederdi, cevap vermezdi”. İbrâhîm en-Nehâhî: “Bizim kendilerinden ilim aldığımız âlimler, Kur’ân’ı tefsir etmekten çekinirler ve ondan korkarlardı”. Şa’bî, Mesrûk’un şöyle dediğini nakleder: “Tefsîrden sakının. Çünkü o, ancak Allah’tan bir rivâyettir”⁴⁷.

Naklini yaptığımız bu rivâyetler, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ilme ve bilgiye dayanmadan tefsire kalkışmaktan sakınılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu rivâyetler, aynı zamanda, belli bir birikimi olmadan Kur’ân’ı tefsir etmeye kalkışanlar için bir uyarı özelliği de taşımaktadır. Yoksa bu rivâyetler, mutlak olarak Allah’ın âyetlerini tefsir etmeyi, âyetlerin inceliklerine vakıf olabilmek için düşünmeyi, tedebbür etmeyi yasaklamamaktadır. Bilakis bu, liyakatli olan herkes için matlup olan şeydir. Zira Allah Kur’ân’da, (...) “*Hâla Kur’ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi...?*”⁴⁸ buyurarak âyetlerin inceliklerine vakıf olmayı teşvik etmektedir.

İbn Atiyye’ye göre, Saîd b. Müseyyib, Amir eş-Şa’bî (ö. 103/721) gibi bazı selef âlimleri, meselelere vakıf olmalarına rağmen ihtiyat ve takvaya binâen, Kur’ân’ı tefsir etmeyi, âyetlerine mâna verme sorumluluğunu büyük bir olay olarak görmüşler ve bundan kaçınmışlardır. Bunun yanında yine selef âlimlerinden Ali b. Ebî Talip, İbn Abbas, Abdullah b. Mes’ud, Mücahid, Saîd b. Cübeyr, Alkame, İkrime gibi sayısı oldukça çok olan diğer bir kısım âlimler de, müslümanları rahatlatarak şekilde, Kur’ân’ın hemen hemen hepsini tefsir etmişlerdir⁴⁹.

⁴⁷ Konuyla ilgili yukarıda geçen bu rivâyetler için bkz: İbn Kesîr, *a.g.e*, I, 6-7.

⁴⁸ Nisâ, 4/82.

⁴⁹ İbn Atiyye, *a.g.e*, I, 29.

İbn Kesîr de, yukarıda zikrettiğimiz rivâyetleri incelemeye tabi tutmuş ve şunları söylemiştir⁵⁰: “Selef imamlarından nakledilen bu sahîh rivâyetler ve benzerleri, onların bilgileri olmadığı konularda tefsire dalmaktan kaçındıklarına yorumlanır. Konu hakkında bilgisi olan için, ıstılah ve dil açısından konuşmasında bir beis yoktur. Bunun içindir ki; ismi geçen kişilerden ve diğerlerinden tefsir hakkında birçok sözler rivâyet edilmiştir. Bunun bir çelişkili tarafı da yoktur. Çünkü onlar, bildikleri konularda konuşmuşlar, bilmedikleri konularda susmuşlardır. Herkesin yapması gereken de budur. Şöyle ki; bilmediği konuda susması gerekli olduğu gibi, bildiği konuda da, kendisine soru sorulduğunda, konuşması gereklidir. Zira Allah Teâlâ: ‘(Celâlim hakkı için) Kitabı, mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz!’⁵¹ buyurmaktadır. Bu bağlamda çeşitli tariklerden rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber: ‘Kendisine sorulan bilgiyi gizleyen kimse, kıyamet gününde ateşten bir gem ile gemlenir’⁵² buyurmuştur.

Hz. Peygamber’in Tefsir Yanlışlarını Düzeltmesine Dair Örnekler

Hz. Peygamber’in aslî görevinin Kur’ân’ı açıklamak olduğu Nahl sûresinin 64. âyet-i kerîmesinde şu şekilde bildirilmiştir: “Biz bu Kitab’ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik”. İnsanların âyetleri anlamada düştükleri hataları düzeltmenin de bu aslî göreve dahil olduğuna yukarıda işaret olunmuştur.

Hz. Peygamber’in hayatı incelendiğinde, O’nun bu görevi noksansız bir şekilde yerine getirdiği, meydana gelen anlam problemlerini yaşadığı dönemde çözüme kavuşturduğu bütün açıklığıyla ortaya çıkar. Ancak burada şunu da belirtmeliyiz ki, sahabede meydana gelen yanlış anlamalar kötü niyet neticesinde meydana gelmemiş veya yukarıda zikri geçen ilmî verilerden yoksun kaldıklarından dolayı da olmamıştır. Bilakis âyetlerin mânaları hususunda onlardan sadır olan yanlış anlamaların beşer olmaktan kaynaklandığı

⁵⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.* 1/7.

⁵¹ Âl-i İmrân, 3/187.

⁵² Tirmizî, *a.g.e.*, V, 29 (hadis no:2649).

anlaşılmaktadır. Meseleyi daha iyi kavramak için Hz. Peygamber'in tefsir ile ilgili yapmış olduğu düzeltmelerden birkaç örnek vermek uygun olacaktır:

a. Hz. Peygamber'in Âyetteki Zulümden Ne Kastedildiğini Açıklaması

Buhârî ve Müslim, Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediğini rivâyet etmiştir: (...)" *“İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm bulaştırmayanlar...”*⁵³ âyeti nazil olunca, sahabeye bu ağır geldi, ve “Hangimiz kendine zulmetmez ki?” dediler. Bunun üzerine Resûlullah: “Bu sizin zannettiğiniz gibi değildir. Ancak o, Lokman (a.s)’ın oğluna: *‘Ey oğulcuğum! Allah’a şirk koşma. Mubakkak ki şirk, en büyük zulümdür*”⁵⁴ dediği gibidir⁵⁵.

Rivâyette de görüldüğü üzere bu âyeti bazı sahabe yanlış anlayarak (zulüm) kelimesini günahkârlık olarak algılamışlar ve âyetteki mânayı buna hamletmişlerdir. Çünkü onlar gûnahtan masum olmadıklarını biliyorlardı. Bunun için, “Hangimiz günah işlememiştir?” mânasına () “Hangimiz kendisine zulmetmemiştir?” demişlerdir. Hz. Peygamber de âyette geçen kelimesini “şirk” olarak açıklamış ve bu yanlış anlamayı gidermiştir⁵⁶.

Hz. Peygamber'in bu şekilde bir yanlış anlamayı tashîh edişi, âyetin âyetle tefsiri metodunun bazı yanlış anlamaları düzeltilebileceğini bize göstermiştir.

b. Hz. Peygamber'in Âyette, Meryem'in Hangi Harûn'un Kardeşi Olduğunu Açıklaması

Allah (c.c) Kur'ân-ı Kerîm'de () “*Ey Harûn'un kızkardeşi! Baban kötü bir kimse değildi, annen de iffetsiz değildi.*”⁵⁷ buyurmaktadır.

Tefsirlere bakıldığında âyette geçen Harûn'un kim olduğu konusunda şu görüşlere yer verildiğini müşâhede ederiz⁵⁸:

⁵³ En'am, 6/82..

⁵⁴ Lokman,31/13.

⁵⁵ Buhârî, *Sabîhu'l-Buhârî* Beyrût 1987, I, 21 (hadis no:32); IV, 1694 (hadis no:4353); Müslim, *Sabîhu Müslim*, Beyrût ts., I, 114 (hadis no:124).

⁵⁶ Halidî, *a.g.e*, s.41.

⁵⁷ Meryem, 19/28.

1. Âyette zikri geçen Harûn, İsrailoğulları içinde salih bir adam olup iyi ve düzgün haliyle tanınan meşhur bir kimse idi. Meryem’i dürüstlük ve ahlâk bakımından ona benzetmişlerdi. Bu mensubiyetten kastedilen şudur: “Sen takva ve zühd hususunda Harûn gibiydin. Nasıl oldu da böyle yaptın?” olur.

2. Âyette kastedilen Musa (a.s)’nın kardeşi Harûn’dur. Âyette () “Ey Harûn’un kızkardeşi” denmesi, Hz. Meryem’in Harûn (a.s)’un soyundan olduğunu gösterir. Bu Arapçada aynen Temîm kabilesinden birisi mânasına () (“Ey Temîm’in kardeşi”, Mudar kabilesinden birisi mânasına () “Ey Mudar’ın kardeşi” denmesi gibidir⁵⁹. Burada muhatabın, Temîm ve Mudar kabilesinden olduğu vurgulanmaktadır.

3. Âyette zikri geçen Harûn, fısıklı açıkça belli olan bir kimse idi. İşte Hz. Meryem’in nisbet edildiği Harûn, neseb açısından değil, benzetme açısından olmuştur⁶⁰.

4. Görüşlerin –İbn Kesîr’in dediği gibi⁶¹- en şaşkırtıcı olanı Muhammed b. Ka’b el-Kurâzî’nin görüşüdür. O da Hz. Meryem’in, Musa ve Harûn’un kızkardeşleri olduğunu söyleyen görüştür.

İbn Ebî Hâtim, () “Ey Harûn’un kızkardeşi” âyeti hakkında Kurâzî’nin şöyle dediğini nakletmiştir: “Hz. Meryem, Harûn’un anne ve babasından olma kızkardeşidir. Hatta O, Hz. Musa’nın izini uzaktan izleyip gözetleyen Harûn’un kardeşi, Musa’nın kızkardeşidir”.

İbn Kesîr, bu görüşü tefsirinde naklettikten sonra şöyle bir değerlendirmede: “Bu söz apaçık bir hatadır. Zira Allah (c.c) kitabında, Hz. İsa’yı kendisinden önceki peygamberlerin arkasından gönderdiğini haber vermektedir⁶². Bu da Hz. İsa’nın peygamber olarak gönderilmekle, kendisinden önceki peygamberlerin sonuncusu olduğunu, ondan sonra sadece Hz. Muhammed’in varlığını gösterir. Şâyet durum Muhammed b. Ka’b el-

⁵⁸ Bkz. Râzî, *a.g.e*, XXI,208–209; Kurtubî, *a.g.e*, X1,100; İbn Kesîr, *a.g.e*, III,192-193; Ebû Hayyan, *el-Babru’l-muhîd*, Mekke, ts, VII,257.

⁵⁹ Taberî, İbn Cerîr, *Camîu’l-beyân*, Beyrût 1984, XVI,78; İbn Kesîr, *a.g.e*, III, 193; Ebussuûd, tefsirinde bu görüşü ön plâna çıkarmıştır. (bkz. Ebussuûd, *a.g.e*, V, 263)

⁶⁰ Taberî, *a.g.e*, XVI, 78.

⁶¹ İbn Kesîr, *a.g.e*, III, 192.

⁶² Maide, 5/46; Hadîd, 57/27.

Kurâzi'nin zannettiği gibi olsaydı, Hz. İsa, Hz. Muhammed'in dışında diğer bütün peygamberlerden geriye kalmış olmaz, böylece Hz. Süleyman ve Hz. Dâvûd'dan da önce olurdu. Ancak Allah Teâlâ bizlere Kur'ân'da Dâvûd ve Câlût kıssasını anlatırken, Hz. Dâvûd'un, Hz. Mûsâ'dan sonra olduğunu belirtmektedir⁶³.

Görüldüğü gibi Kurâzi'nin bu görüşü büyük bir hata ve tarihsel bir yanlıştır. Belki de daha sonraki yanlış yorumlar, bu görüş üzerine bina edilmiştir.

5. Âyette zikri geçen Harûn, Hz. Meryem'in öz kardeşidir. Hz. Meryem, kendisine, İsrailoğullarının salih kimselerinden kabul edilen Harûn ismindeki öz kardeşinin varlığı bahsedilerek kınandı, ayıplandı. Fahrüddin Râzî (ö. 606/1209)'nin de belirttiği gibi âyetin zahirine uygun olan görüş de budur⁶⁴. Çünkü âyetin zahiri, ilk önce hakiki olan mânaya hamledilir. Zira, sözde asıl olan hakiki mânadır. Eğer onun Harûn isminde bir kardeşi varsa, âyetin zahiri, ancak hakiki olan bu mânaya hamledilir.

Âyette geçen () “*Ey Harûn'un kızkardeşi!*” cümlesini, Alûsî (ö.1270/1853), yeni bir cümle olarak değerlendirip, kavmi tarafından Meryem'e karşı yapılan kınamayı tazelemek⁶⁵ ve azarlamayı kuvvetlendirmek maksadıyla geldiğini söylemiştir⁶⁶.

Alûsî, Meryem (a.s)'in babadan Harûn isminde bir kardeşi olduğunu Kelbî'den naklederek âyette geçen Harûn'un, hiç bir zaman Musa (a.s)'nin kardeşi olan Harûn olmadığına delil olarak da şu rivâyeti zikretmiştir⁶⁷:

Muğîre b. Şu'be şöyle demiştir: “Resûlullah beni, Necran'a⁶⁸ gönderdi. Bana, () “*Ey Harûn'un kızkardeşi!*” diye okumakta olduğunuz şey hakkında görüşün nedir? Mûsâ, İsa'dan şu kadar önce değil midir?” dediler. Ben de döndüm ve bunu Resûlullah'a anlattım, O da şöyle buyurdu: “Onların,

⁶³ Bakara, 2/246; Bkz. İbn Kesîr, *a.g.e*, III, 192 (Nakilde az bir tasarruf edilmiştir.)

⁶⁴ Râzî, *a.g.e*, XXI, 209.

⁶⁵ Bir önceki âyette (Meryem,19/27) kavmi Hz. Meryem'i Hz. İsa (a.s) ile beraber görünce yadırgadılar ve ona: () “*Ey Meryem! Andolsun sen acayıp bir şey yapmışsın.*” dediler.

⁶⁶ Alûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVI, 88, Beyrut, ts.

⁶⁷ Alûsî, *a.g.e*, XVI, 88.

⁶⁸ Necran şehri Suudi Arabistan'ın güneydeki şehirlerinden olup Mekke'ye uzaklığı 600 km. kadardır.

kendilerinden önceki peygamberler ve salihlerin isimlerini (çocuklarına) isim olarak vermekte olduklarını onlara haber verseydin ya!”⁶⁹

Görüldüğü gibi Muğîre, Kur’ân’ın tarihle ilgili verdiği bir bilgide, Necran Hıristiyanları tarafından şüpheye düşürülmek istenmiştir. Zira burada ilk bakışta akla gelen Musa (a.s)’nın kardeşi Harûn (a.s) dur. Muğîre de Necran’dan döner dönmez konuyu Hz. Peygamber’e aktarmış, Hz. Peygamber de, İsa (a.s) dönemindeki insanlar, doğan çocuklarına eski peygamberlerin ve salih kimselerin isimlerini koyduklarını haber vererek âyetteki yanlış anlamayı ortadan kaldırmıştır.

İbn Aşûr (ö.1973) da âyetteki kelimeleri mecaza hamletmeyerek, hakikat babından değerlendirmiştir. Adı geçen Harûn’un, Meryem’in kardeşi olduğu doğrultusundan hareket etmiş ve âyetin tefsirini buna göre yapmış; İsrâiloğullarının kınama ve azarlama maksadıyla Meryem’e, “*Ey Harûn’un kızkardeşi!*” diyerek hitap etmiş oldukları görüşünü benimsemiştir⁷⁰.

Clair Tisdall, bahsi geçen âyet hakkında şunları söylemektedir: “Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed’in görüşüne göre Hz. Meryem, Hz. Harûn ve Musa’nın kızkardeşleri Meryem’le aynı kişilerdir. Tahrîm sûresinin 12. âyetinde bu daha da açık belirtilmiştir. Hz. Meryem, İmran’ın kızı olarak sunulmaktadır. İmran, Amran’ın Arapçadaki şeklidir ve Tevrât’ta Hz. Musa, Harûn ve Meryem’in babası olarak adlandırılmaktadır. (Sayılar, 26:59). Harûn’un kızkardeşi ifadesi Meryem için (Hz. Harûn’un kardeşi olan Meryem) Tevrat’ın Çıkışlar (15:20) bölümünde kullanılmış, ve kuvvetli bir ihtimalle Hz. Muhammed bu ifadeyi Tevrat’ın bu bölümünden almıştır. Kurtarıcımızın (Hz. İsa) annesinin Hz. Harûn’un kızkardeşiyle karıştırılmasının asıl sebebi ise, Arapçada iki ismin de (Mary ve Miriam) sadece Meryem şeklinde ifadesinden başka bir şey değildir. Kronolojik problem Hz. Muhammed’i rahatsız etmemiş gibi görünüyor. Müslüman müfessirlerin bu tarihi yanlışlığı düzeltme gayretleri ise boşunadır...”⁷¹

⁶⁹ Müslim, *a.g.e*, III, 1684, (hadis no: 2134); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, t.s., IV, 252, (hadis no:18226); Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, Beyrût 1991, VI, 393 (hadis no:11315); Taberî, *a.g.e*, XVI, 78.

⁷⁰ İbn Aşûr, *et-Tabrîr ve’l-Jevîr*, Tunus 1984, XVI, 95.

⁷¹ Tisdall, W. St. Clair, *The Original Sources of the Qur’an*, London, 1911, s. 150.

Charles Cutler Torrey de Hz. Peygamber'in, Hz. Meryem'i, Hz. Harûn'un kızkardeşi Meryem'le karıştırdığını bildirmektedir. Fakat Tisdal kadar detaya girmemektedir⁷².

Burada Hz. Peygamber'in Hz. Harûn ile Hz. Meryem arasındaki bu zaman farkını bilmemesi düşünülemez. Derveze, âyetin bu ve benzeri bazı oryantalistler tarafından eleştirildiğine dikkat çekerek şöyle demektedir: “Burada bazı müsteşrik ve misyonerlerin, Meryem'in Harûn'un (a.s) kızkardeşi olarak nitelenmesi ile ilgili bağlamda, Hz. Harûn (a.s) ile Hz. Meryem arasındaki uzun zaman diliminden bahsedip Resûlullah'ı eleştirmelerinde haklı olmadıklarını gözlemliyoruz. Doğrusu bizler onların bu yaptıklarını oldukça yadırgadık, çünkü onlar Peygamber'in bu zaman farkını bildiğini gayet iyi bilmektedirler”⁷³.

c. Hz. Peygamber'in Âyette Geçen Cehenneme Vürûd (Uğrama) Hususunda Hz. Hafsa'ya Açıklamada Bulunması

Yüce Allah, Meryem sûresinin 71. âyetinde: ()
(“Sizden cehenneme uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, rabbinin, yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür” buyurmaktadır.

Zeyd b. Hârîse'nin hanımı Ümmü Mübeşşir şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber Hz. Hafsa'nın evindeyken: “Bedir ve Hüdeybiye'de bulunan hiç kimse cehenneme girmeyecek” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Hafsa, Hz. Peygamber'e, Allah (c.c), “Sizden cehenneme uğramayacak hiç kimse yoktur” buyurmuyor mu? diye sorunca Resûlullah : ()
“Sonra Biz, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız”⁷⁴ âyetini okudu.⁷⁵

Başka bir rivâyette Ümmü Mübeşşir, Hz. Peygamber'in Hz. Hafsa'nın yanında şöyle dediğini işitmiş: “Rıdvan biatında, ağaç altında biat edenlerin hiçbiri cehenneme girmeyecek.” Hz. Hafsa da ona, ()
(“Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, rabbinin, yapmayı üzerine aldığı

⁷² Torrey, Charles Cutler, *The Jewish Foundation of Islam*, New York, 1967, s. 70.

⁷³ Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (trc. Vahdettin İnce ve Diğerleri) İstanbul 1998, II, 137.

⁷⁴ Meryem, 19/72.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e*, VI, 285, (hadis no:26483); Taberî, *a.g.e*, XVI, 112; İbn Kesîr, *a.g.e*, III,134.

*kesinleşmiş bir hükümdür*⁷⁶ âyet-i kerîmesini okuyarak bunun nasıl mümkün olacağını sordu. Bunun üzerine Allah Resûlü, Hz. Hafsa'nın Kur'ân'dan bir âyetle sormuş olduğu bu soruya, yine Kur'ân'dan: (

) “*Sonra Biz, Allah’a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız*”⁷⁷ âyet-i kerîmesini okuyarak cevap vermiştir⁷⁸.

Rivâyetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber’in, “Bedir ve Hüdeybiye’de bulunan hiç kimse cehenneme girmeyecek” ve “Rıdvan biatında, ağaç altında bey’at edenlerin hiçbiri cehenneme girmeyecek” hadislerinden Hz. Hafsa birtakım insanların hiç cehenneme girmeyeceğini anlarken, Allah (c.c)’ın Kur’ân-ı Kerim’de buyurduğu: “*Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür*” âyetinden de, mümin olsun kâfir olsun herkesin cehenneme gireceğini anlamış bu da kendisinde bir anlama problemi oluşturmuştur. Ancak rivâyetlerde de görüldüğü gibi, bu anlama problemi, Hz. Peygamber’in Kur’ân’dan okumuş olduğu bir âyetle düzeltilmiş ve ortadan kaldırılmıştır.

Burada Hz. Peygamber, meydana gelen bir yanlış anlamayı, Kur’ân’dan okuduğu başka bir âyetle düzelterek, bir çok anlam probleminin yine Kur’ân’la ortadan kaldırılabilceğini bizlere öğretmektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber ile hanımı Hz. Hafsa arasında geçen bu olay, Hz. Peygamber’in evinde eşleriyle arasındaki Kur’ân tefsiriyle ilgili ilmî bir diyalogun, tartışmanın nasıl bir düzeyde olduğunu ortaya koymasından önemli canlı bir tablodur.⁷⁹ Selef âlimleri, âyet-i kerîmede geçen “*vürûd*” kelimesinin mânası üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Bir rivâyete göre İbn Abbas, vürûd girmek mânasına geldiği için iyi veya kötü cehenneme girmeyen kimse kalmayacağını söylemiştir⁸⁰.

Müfessirlerin çoğu ise, âyetteki “*vürûd*”un cehennem üzerine kurulan sırat köprüsünden geçmek mânasına geldiğini söylemişlerdir⁸¹. Dolayısıyla bazı tefsir kitaplarında da yer aldığı gibi, âyetteki vürûd’un “cehenneme girmek” anla-

⁷⁶ Meryem, 19/ 71.

⁷⁷ Meryem, 19/ 72.

⁷⁸ Müslim, *a.g.e.*, IV, 1942 (hadis no: 2496).

⁷⁹ Halidî, *a.g.e.*, s.45.

⁸⁰ Taberî, *a.g.e.*, XVI, 1; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 134.

⁸¹ Taberî, *a.g.e.*, XVI, 111; Kurtubî, *a.g.e.*, XI, 137; İbn Kesîr, *a.g.e.*, III, 134.

mında olduğunu belirten rivâyetlerin hiçbirisi sahih değildir. Öyle olsa bu yorum, gerçek müminlerin hiç bir şekilde cehenneme girmeyeceklerini açıkça ifade eden bir çok sahih hadise ve Kur’ân’ın kendisine ters düşerdi. Aynı zamanda sözlük anlamı olarak da vürûd (bir şeye uğramak) duhûl (girmek) ile eş anlamlı değildir. O halde –Mevdûdî’nin de dediği gibi– konuyla ilgili ifadenin doğrusu şöyle olur: Her insan cehenneme sunulacak, fakat bir sonraki âyette de açıklandığı gibi⁸², salih insanlar kurtulacak, zâlimler orada yüzüstü bırakılacaklardır.⁸³

Bütün bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi; Allah (c.c)’ın razı ve hoşnut olduğu kimse cehenneme girmeyecektir. O halde yukarıda bahsi geçen, “Sizden cehenneme uğramayacak yoktur” âyetinden anlaşılması gereken, “sırat” dır. Sırat ise, cehennemın üzerine kurulup herkesin geçeceği bir yerdir. Allah’ın razı olduğu kullar, o sıratın cehenneme düşmeden geçeceklerdir. Böylece herkes cehenneme uğramış olacaktır.

d. Hz. Peygamberin Âyette Geçen Hisâb-ı Yesîr (Kolay Hesap) Hususunda Hz. Aîşe’ye Açıklamada Bulunması

Yüce Allah İnşikak sûresinin 7. ve 8.âyetlerinde şöyle buyurmaktadır: ()
(*“Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir hesapla hesaba çekilecektir.”*

Hiz. Aîşe, işitip de anlamadığı bir şeyin peşini bırakmaz, öğrenmek için kesinlikle Hiz. Peygamber’e sorardı. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve diğer hadis kaynaklarının değişik ifadelerle Hiz. Aîşe’den naklettikleri bir rivâyette Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim kıyamet gününde hesaba çekilip, yaptıkları didik didik incelenirse, azaba çekilir.” Bunun üzerine Hiz. Aîşe: Nasıl olur? Allah (c.c): *“Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir hesapla hesaba çekilecektir”* buyurmuyor mu?” dedim de, Resûlullah: *“Bu senin dediğin (münakaşa*

⁸² Yukarıda belirtildiği gibi sonraki âyet de şudur: (ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا) *“Sonra biz, takvâ sahibi olanları kurtaracağız.”* (Meryem, 19/72.).

⁸³ Mevdûdî, a.g.e, III, 229.

değil), arzıdır.⁸⁴ Kıyamet günü yaptıkları incelenmeye tabi tutulan kimse mutlaka azaba çekilir” buyurmuştur⁸⁵.

Hadiste geçen “münakaşa” lâfzı, hesabın tahkik ve tedkikini ifade eder. İbn Hacer (ö.852/1448) hesabın münakaşasını “hesabın en ince noktalarına inmek, değerli ve değersiz her şeyi ortaya dökmek, müsamaha göstermemek” şeklinde açıklar⁸⁶.

Münâvî (ö.1031/1621)’ye göre de, hadisteki “münakaşa” hesabın inceden inceye, hiçbir şey bırakılmamacasına kapsamlı bir şekilde yapılacağı anlamına gelmektedir. Hesabın bu şekilde ele alınması, azabın haklılığını ortaya çıkarmak içindir. Zira kul, kabul olursa yaptığı güzel şeylerin faydasını görür. Allah (c.c)’ın rahmeti olmadan kabul söz konusu olmayacağından kurtuluş söz konusu değildir⁸⁷.

Buradaki olay da, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, Hz. Peygamber’in evinde kendisiyle Hz. Aişe arasında geçen, Kur’ân tefsiriyle ilgili ilmî bir tartışmanın canlı başka bir tablosudur.

Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile arasında geçen bu diyalogda; bir insan, hayatında yaptıklarıyla hesaba çekilirse, kesinlikle azap göreceği bilgisini vermektedir. Amellerinden tafsilatlı bir şekilde, küçük-büyük hesaba çekilen kimse helâk olmuş demektir.

Hadislerde beyan edilen “hesaba çekilenin azab göreceği” gerçeği ile âyette geçen “Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir hesapla hesaba çekilecektir” gerçeği, görüldüğü üzere Hz. Aişe için bir anlam sıkıntısına sebep olmuştur. O da Hz. Peygamber’e müracaat ederek konuyla ilgili düzeltme istemiştir. Hz. Peygamber de anlam açısından doğru olanı ortaya koyarak, âyetin hesaptan bahsetmediğini bilakis, amellerin kıyamet günündeki arzından bahsettiğini

⁸⁴ Arzdan maksat insanların dünyada yaptıkları amellerin mizana arzedilmesi veya amellerin sahiplerine arzedilmesidir.

⁸⁵ Buhârî, *a.g.e*, V, 2394 (hadis no:6181); Müslim, *a.g.e*, IV, 2204 (hadis no: 2876) Müslim’deki rivâyette () “azaba çekilir” yerine () “helâk olmuştur” şeklinde gelmiştir; Tirmizî, *a.g.e*, V, 435 (hadis no:3337); Ebû Dâvûd, *a.g.e*, III, 184 (hadis no:3093); Ahmed b. Hanbel, *a.g.e*, VI, 47, (hadis no:24246).

⁸⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, Beyrût 1959, XI, 401.

⁸⁷ Münâvî, Abdurrauf, *Feydu’l-kadîr*, Kahire 1937, VI, 122.

söylemiştir. Amel defterleri sağ tarafından verilenlerin hesabı kolay ve zahmetsiz olarak görülür ve cennette kendileri gibi azaptan kurtulan akrabalarına, dostlarına sevinçli ve mutlu olarak dönerler. Yaptıkları işlerin kötülüğünden dolayı utanarak arkaya çektikleri sol ellerine arka taraflarından amel defterleri verilen kimselere gelince, onların hesapları, kökten en ince noktasına kadar tamtamına incelenip uzun süreceğinden dolayı dayanamayacaklar ve helâklarını isteyeceklerdir⁸⁸.

Sahabenin Tefsir Yanlışlarını Düzeltmelerine Dair Örnekler

Âyetlerin yanlış bir şekilde yorumlanmaması için sahabeden eşi ve benzerine rastlanamayacak şekilde nakledilen sahneler bulunmaktadır. Kendilerinden sonrakilere doğruları telkin eden sahabe, Kur'ân'ın yanlışsız bir şekilde anlaşılabilmesi için daima sağlam ve doğru bilgiler sunmaya çalışmışlardır. Sadır olan ve olabilecek yanlışları bertaraf etme yollarını hikmetle ortaya koydukları gibi, kendilerinden sonra gelenlere de bu sahada örnek olmuşlardır.

Sahabenin, bazı âyetlerin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasını tashih ettiklerine dair hem tefsir hem de hadis kitaplarında birçok örnek bulunmaktadır. Bunlardan birkaç tanesini incelemek uygun olacaktır:

a. Hz. Aişe'nin, Yeğeni Urve'ye Safa ile Merve Arasındaki Sa'yın Ne Mânaya Geldiğini Açıklaması

Yüce Allah Bakara sûresinin 158. âyetinde şöyle buyurmaktadır:)
(... *“Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın nişanelerindedir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur...”*

Bu âyet-i kerîme hakkında hadis kitaplarında şöyle bir rivâyet gelmiştir: Urve b. Zübeyr, bu âyeti, Safa ile Merve arasında sa'y yapılmamasında günah yoktur diye anlamıştır. Yani hac yapan birisi, Safa ile Merve arasında koşmadan haccını tamamlarsa ona bir günah yoktur diye söylediği nakledilmiştir⁸⁹.

⁸⁸ Halidî, *a.g.e.*, s. 48.

⁸⁹ Buhârî, *a.g.e.*, II, 592, (hadis no:1561); Müslim, *a.g.e.*, II, 929, (hadis no:1277).

Hz. Aişe, Urve'nin bu anlayışının yanlış olduğunu belirterek ona şöyle söylemiştir: “Eğer bu âyet, senin mâna verdiğin gibi olsaydı ibare, “Safa ile Merve arasında sa'y yapmayanlara bir günah yoktur” anlamında () () şeklinde olurdu. Fakat bu âyet Ensâr hakkında nazil olmuştur. Onlar Müslüman olmadan önce Menat putunu selâmlıyorlardı. Cahiliye döneminde böyle yaptıklarından dolayı aynı yerde sa'y etmekten çekiniyorlardı. Müslüman olduktan sonra bu çekincelerini Hz. Peygamber'e bildirdiler. Bunun üzerine Allah (c.c) da bu âyet-i kerîmeyi indirdi.” Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in Safa ile Merve arasında hac için tayin ettiği sa'yı kimse terk edemez demiştir⁹⁰.

Urve b. Zübeyr, âyetten Safa ile Merve arasında sa'y yapmayandan günahın kaldırıldığını ve günahın kaldırılışını sa'yin yapıp yapılmamasını eşit gösterdiğinden, sa'yin hükmünün mubah olduğunu anlamıştır. Eğer vacip olsaydı, Allah onu nass ile vacip kıları ve sa'y yapandan günahın kaldırıldığını beyan etmekle yetinmezdi. Tabii ki bu Urve'nin yanlış yorumudur.

Hz. Aişe, Urve'nin bu anlayışını düzelterek, âyetin Safa ile Merve arasındaki sa'yin hükmünü beyan etmek için gelmediğini, ancak, ikisi arasında sa'y yapmanın günah olmadığını, aynı zamanda Ensâr'ın içinde bulunduğu bu ukdeyi çözmek için geldiğini bildirmiştir. Bu noktada Hz. Aişe'nin bu yanlış düzeltmede âyetin nüzûl sebebine müracaat ettiğini görmekteyiz.

b. Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin Âyette “Kendini Tehlikeye Atmanın” Ne Anlama Geldiğini Açıklaması

Yüce Allah, Bakara sûresinin 195. âyet-i kerîmesinde: () (... “Allah yolunda (berşeyinizden) harcamın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...” buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmede Müslümanlara, Allah yolunda mallarını harcamaları, cimrilik edip kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmamaları emredilmektedir. Savaşla ilgili âyetlerin ardından gelen bu âyet, savaş masraflarını karşılamak için Müslümanları Allah yolunda mal-para infak etmeğe teşvik etmektedir. Şâyet Müslümanlar cimrilik eder, savaş masraflarını karşılamazlarsa kendi elleriyle

⁹⁰ Halidî, *a.g.e.*, s. 50.

kendilerini tehlikeye atmış olurlar⁹¹. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ın da dediği gibi, bu âyetin nüzûl sebebi ve maksadı, Allah yolunda harp ve çarpışmadan ve o uğurda mal harcamadan kaçınmanın bir tehlike olduğunu hatırlatmaktır⁹².

Râzî'nin naklettiğine göre, bazıları bu âyetin infak ile ilgili olmadığı yorumuna giderek âyetten şunu anlamışlardır: Bir netice elde edemeyeceğiniz bir biçimde, gözü kapalı harbe girmeyiniz; böyle bir harpte sadece kendi canınıza kıymış olursunuz; bu ise helâl değildir. Size vâcib olan şey ise ancak, öldürülmekten korksanız bile, düşmanı yeneceğinizi aklınız kestiği zaman bu işe atılmanızdır. Galip gelme ümidi bulunmayıp, aksine öldürülme ihtimali daha fazla oldunda harbe girmek söz konusu olamaz⁹³.

Hadis ve Tefsir kitaplarında Eslem'den rivâyet edildiğine göre: "Emeviler devrinde Abdurrahman b. Velid kumandasında bir İslâm ordusu, Bizanslılara karşı Medine'den yola çıkarak Kostantiniyye'ye yani İstanbul şehri hudutlarına kadar gelmişti. Ebu Eyyub el-Ensârî de bu askerler arasındaydı. Rumlar, güven duydukları şehrin surlarına sırtlarını dayamışlardı. O sırada Müslümanlardan bir kişi, Bizanslılara hucum ederek içlerine girmiş, bunu gören Müslümanlardan bir grup: "Sübhânellâh; kendi eliyle kendini tehlikeye atıyor" demişlerdir. Bunun üzerine âyetin yanlış yorumlandığının farkında olan Ebû Eyyûb el-Ensârî, beklemeden, bu yanlış anlamayı anında düzeltme yoluna giderek, şöyle demiştir: "Ey insanlar! Siz bu âyeti kendi yorumu dışındaki başka bir yorumla yorumluyorsunuz. Bu âyet biz Ensâr topluluğu hakkında inmiştir. Biz Allah'ın Resûlüyle beraber savaş meydanlarında bulunduk. İslâm yayılıp, Allah da peygamberini zafere erdirinceye kadar, ailemizi ve mallarımızı terkettilik ve ona yardım ettik. İslâm kuvvet bulup, taraftarı çoğalınca biz kendi aramızda; artık malımıza dönüp de onları düzene koysak dedik. İşte bunun üzerine, "*Allah yolunda (herşeyinizden) harcamada bulunun. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...*" âyeti nâzil oldu⁹⁴.

⁹¹ Ateş, *a.g.e*, I, 279.

⁹² Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1960, II, 701.

⁹³ Râzî, *a.g.e*, V, 148.

⁹⁴ Bkz. Ebû Dâvûd, *a.g.e*, III, 12 (hadis no:2512);Tirmizî, *a.g.e*, V, 212 (hadis no:2972); Taberî, *a.g.e*, II, 204; İbn Kesîr, *a.g.e*, I, 343;

Ebû Eyyûb el-Ensârî bu çıkışıyla âyetteki yanlış anlamayı ortadan kaldırmış, âyette kastedilen tehlikenin, kişinin çoluk çocuğu ve malının yanında bulunarak onların islahıyla uğraşırken Allah yolunda savaşmayı terketmekle meydana geleceğini açıklamıştır.

c. İbn Abbas'ın Mervan b. Hakem'e Sevinmenin ve Övülmek İstemenin Boyutlarını Açıklaması

Yüce Allah, Âl-i İmrân sûresinin 188. âyetinde şöyle buyurmaktadır: ()
(*“O, yaptıklarına sevinen, yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin, azaptan kurtulacaklarını sanma! Onlar için elem verici bir azap vardır.”*)

Bu âyet-i kerîme ile kendisinde bulunmayan şeyleri fazlasıyla varmış gibi göstermeye çalışan riyâkârlar kastedilmektedir⁹⁵. Ancak Muaviye döneminde, Medine valisi olan Mervan b. Hakem âyeti yanlış yorumlamıştır.

Abdurrahman b. Afv'ın rivâyetine göre, Mervan kapıcısına şöyle demiştir: “Ey Râfî! İbn Abbas'a git ve sor; bizden yaptığı ile sevinen ve yapmadığı şeyle övülmeyi isteyen herbir kişiye azap edilecek ise, bu demektir ki hepimiz azaba dûçâr olacağız. Öyle mi?”

İbn Abbas cevaben: “Bundan size ne? Bu âyet kitap ehli hakkında inmiştir” diyerek şu âyetleri okumuştur: ()

(*“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz’ diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü! Sanma ki yaptıklarına sevinen, yapmadıkları ile övülmek isteyenler, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır. Onlar için elem verici bir azap vardır”*⁹⁶.)

Yine rivâyete göre İbn Abbas şöyle anlatmıştır: “Allah'ın Resûlü (s.a.v) Yahûdîlere birşey hakkında soru sordu. Onlar da Allah Resûlü'nün sorduğu soruya onun dışında bir şeyle cevap verdiler. Çıkarken de sorduğu sorunun cevabını verdiklerini, O'nu inandırdıklarını sandılar. Bu yaptıklarıyla da Hz.

⁹⁵ İbn Kesîr, *a.g.e*, I, 655.

⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/187-188.

Peygamber'in kendilerini övmelerini istediler ve O'nun sorduğunu gizlediklerinden dolayı da sevindiler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu⁹⁷.

Mervan b. Hakem, tehdit ifade eden bu âyetin Müslümanları da kapsadığını düşünmüş, âyetin, “Yaptığı işten dolayı sevinç duyan, yapmadığı bir iş için de insanların kendisini övmelerini isteyen herkes için elem verici bir azap vardır” mânasına geldiğini zannetmiştir. Ancak İbn Abbas, Mervan'a âyetin iniş sebebini hatırlatarak bu yanlış anlamayı düzeltme yoluna gitmiştir. Zira, varsa nüzûl sebebini bilmek, âyetin doğru anlaşılmasına yardımcı olur. Yukarıda belirtildiği gibi âyet, bildikleri gerçekleri gizleyip yanlış cevaplar veren Yahûdilerden bahsetmektedir⁹⁸.

Burada şunu da hatırlatmakta fayda vardır. Bu âyetin Yahûdiler veya, başka bir rivâyette geldiği gibi, münafıklar hakkında inmiş olması, onlarla sınırlı kalacağı anlamına gelmez. Bilakis âyetteki tehdit, ne zaman ve nerede olursa olsun, Yahûdî ve münafıkların yapmış olduğu bu fiilleri yapan herkesi kapsamaktadır. Aynı zamanda ilmî verilere dayanmadan kasıtlı yanlış fetvalarla ve yanıltıcı açıklamalarla insanların zihinlerini bulandıranların da bu âyetteki tehditle karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Zira her devirde hakkı gizleyen, meseleleri tezvir eden ve yapmadığı halde, işi yapanlar gibi övülmek isteyen insanlar vardır.

Genellikle benzeri olaylar meydana geldiğinde âyet delil getirilir ve bu konuda nazil olmuştur denir. Ya da âyetin olaya uygun düştüğü görülür ve yine aynı şekilde “Bu konuda nazil olmuştur” denir⁹⁹.

Sonuç

Verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in döneminden başlamak üzere, âyetlerin yanlış anlaşılabilmesi ve yanlış yorumlanabilmesi bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışmamızda Hz. Peygamber ve sahabeden naklettiğimiz örneklerle o dönemlerdeki yanlış anlamaların boyutlarını görmeye çalıştık. Bunu yaparken de yanlış anlamaların nasıl ve hangi

⁹⁷ Buhârî, *a.g.e.*, IV, 1665 (hadis no:4292); Müslim, *a.g.e.*, IV, 2143 (hadis no:2778) ;Tirmîzî, *a.g.e.*, V, 233 (hadis no:3014).

⁹⁸ Halidî, *a.g.e.*, s. 55.

⁹⁹ Bkz. Kutup, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Cidde, 1986, I, 536; Ateş Süleyman, *a.g.e.*, I,534.

ölçüler içinde düzeltilmeye çalışıldığını gözler önüne koymak istedik. Bugün de tefsir çalışmalarında ortaya çıkan ve çıkabilecek olan yanlış yorumların nasıl düzeltilebileceğine belirli noktalardan ışık tutmayı hedefledik. Ancak günümüzde tefsir sahasında çok güzel ve faydalı çalışmalar olduğu gibi, yanlış tefsir ve yanlış yorumlar da görülmektedir. Yorumlardaki yanlışların artmasının temelinde, çalışmamızın başında tespit etmeye çalıştığımız ilimlerle donanmamış olmak veya sahip olunan bu ilimleri geçerli ölçüler içinde kullanamamak yatmaktadır. Bunun yanında siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve bilimsel faktörlerin de bazen yanlış yorumlara sebep olabileceğini gözardı etmemeliyiz.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İhyâü't-türas, Beyrut t.s.

Albayrak, Halis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şûle yayınları, İstanbul 1993.

Ali Özek ve diğerleri, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâlî*, Medine, ts.

Alûsî, Şihâbuddin, Mahmûd b. Abdullah, *Rûhu'l-maânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's seb'i'l-mesânî*, Daru'l-fikr, Beyrût 1978.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

Aydemir Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, D.İ.B.Y, Ankara 1979.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî* (thk. Mustafa el-Boğa) Dâru İbn Kesir, Beyrût 1987.

Derzeze, İzzet, *Kur'ânu'l-Mecîd*, (trc. Vahdettin İnce), Ekin Yay, İstanbul 1997.

-----, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (trc. Vahdettin İnce vd.), Ekin yay., İstanbul 1998.

Ebu Davûd, *Sünen*, (thk. Muhyiddin Abdulhamid), Daru'l-fikr, Beyrût ts.

Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-muhît*, el-Mektebetü't-ticariyye, Mekke, ts.

Ebusuûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'âni'l-kerîm*, Daru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrût, ts.

Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara 1987.

Feyrûzâbâdî, M. b. Yakup, *el-Kamûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrût 1986.

-----, *Besâir Zevi't-temyîz*, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrût, ts.

Gazâlî, Ebû Hamid, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, Kahire, ts.

Halidî, Salah, *Tasvîbât fi Fehmi ba'di'l-Âyât*, Daru'l-kalem, Dimaşk 1987.

- İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Daru't-tûnisiyye, Tunus 1984.
- İbn Atiyye, Abdülhakk, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitabi'l-azîz*, Katar 1977.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-barî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Marife, Beyrût 1959.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Daru'l-fikr, Beyrût 1980.
- Kurtubî, Muh. b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Daru'ihyâ't-türâs, Beyrût t.s.
- Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, Daru'l-ilm, Cidde 1986.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmu'l -Kur'ân*, (terc.Muhammed Han Kayani ve Arkadaşları) İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Münâvî, Abdurrauf, *Feydu'l-kadîr*, el-Mektebetü't ticariyye, Kahire 1937.
- Müslim, Ebû Hüseyin, Müslim b. Haccac, *Sahîhu Müslim*, (thk. M. Fuat Abdulkaki) Dâru'ihyâ't-türâsi'l arabî, Beyrût, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Daru'l kütübî'l-ilmîyye, Beyrût 1991.
- Nisâbü'rî, Hüseyin b. Muhammed, *Garaibu'l-Kur'ân ve reğaibu'l-furkân*, Şirketü ve matbaatu'l-halebî, Kahire 1962.
- Paçacı, Mehmet, *Kur'ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, Ankara Okulu Yay., 2000.
- Râzî, Fahrüddin, Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*, Dâru'l-fikr, Beyrût 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefâsîr*, Daru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrût 1981.
- Suyûtî, Celâluddîn, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (thk.Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), el-Mektebetü'l-asriyye, Kahire 1985.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyir-rivâyeti ve'd-dirâyeti*, Daru'l-fikr, Beyrût 1992.
- Taberî, İbn Cerîr, *Camîu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Daru'l-fikr, Beyrût 1984.
- Tirmizî, Ebû İsâ, *Sünen*, (thk Ahmed Muahammed Şakir ve diğerleri), Daru'ihyâ't-türâsi'l arabî, Beyrût, ts.
- Tisdall, W. St. Clair, *The Original Sources of the Qur'an*, London: Society for Promoting Christian Knowledge 1911.
- Torrey, Charles Cutler, *The Jewish Foundation of Islâm*, New York: KTAV Publishing House 1967.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Nebioğlu Basımevi, İstanbul 1960.
- Zehebî, Muh. Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessîrîn*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1985.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl*, Şirketu Mustafa el-Babî el-Halebî, Kahire, ts.